

Marxin ja Engelsin käsitykset työväenluokan poliittisista organisaatioista ja puolueista — tutkimusongelmien hahmottelua*

Tämän esitelmän tarkoitus on pohtia niitä ongelmia, joita liittyy parhaillaan tekeillä olevaan tutkimukseeni Marxin ja Engelsin puoluekäsityksistä. Näitä ongelmia ovat 1) tutkimuksen lähestymistapa, 2) periodisointi — mikä liittyy läheisesti edelliseen —, 3) käsitteiden määrittäminen ja selventäminen, 4) tutkimustehtävän rajaus — mikä jälleen liittyy likeisesti edelliseen kohtaan ja 5) tutkimustehtävän tarkempi määrittäminen eli niiden kysymysten esittäminen, joihin vastauksia etsitään. Tässä esityksessä keskityn näihin tutkimusongelmiin. Tutkimuksen tuloksia vain sivuan.

Ennen kuin menen varsinaisiin tutkimusongelmiin, haluan kertoa jotain tämän tutkimushankkeen historiasta ja niistä motiiveista, jotka ovat saaneet minut kiinnostumaan tästä nimenomaisesta aiheesta. Tutkimushankkeen historia ulottuu niinkin kauas taaksepäin kuin vuoteen 1972. Tuolloin nimitäin ryhdyin valmistelemaan ensimmäistä opinnäytettäni, joka oli tutkielma käsitteestä proletariaatin diktatuuri sosialistisessa teoriassa Ranskan vallankumouksesta Venäjän vallankumoukseen.¹ Tämän tutkielman valmistamisen motiivit olivat niin sanoakseni ”ulkoakateemiset”, motiivina oli saada jotain selvyttä niihin ongelmiin, joista opiskelijaliikkeessä ja

* Kirjoittajan aihetta koskeva väitöskirja ilmestyy syksyllä 1985 nimellä ”Marx's and Engels' Concepts of the Parties and Political Organizations of the Working Class”.

ennen muuta ideologisessa käymisvaiheessa olevassa sos. dem. opiskelijaliikkeessä silloin kiivaasti väiteltiin. Kysymys proletariaatin diktatuurista näytti kovin keskeiseltä, vaikuttihan 70-luvun alussa varsin voimakkaasti mielipidesuunta, jonka mukaan kyseinen diktatuuri olisi pystytettävä Suomeen.

Tutkielmaa tehdessäni huomasin kuitenkin, että koko kysymys käsitteen proletariaatin diktatuuri merkityksestä on aika sekundäärinen. En mitenkään väheksy sellaistaakaan tutkielmasta, jonka yksinomaisena tehtävänä on selvittää sanojen merkityssisältöä, niiden käyttöyhteyksiä ja näiden muuttumista, mutta tuonkaltainen tutkimus on ehkä sittenkin enemmän kielitieteilijän kuin poliittisen historian tutkijan alaa. Mitä pitemmälle proletariaatin diktatuuri-tutkielmani edistyi sitä enemmän kiinnostuin asiaan liittyvistä laajemmista yhteyksistä ja tällöin erityisesti kysymys työväenluokan puolueen luonteesta ja sen tehtävistä nousi keskeiseksi kysymykseksi, loihan Lenin tunnetusti teorian, jota ryhdyttiin kutsumaan opiksi uudentyypisistä puolueista. Tämä kysymys hajoihti Venäjän sosialidemokraattisen työväenpuolueen 1903, juuri siitä äänestettiin Lontoossa, ja myöhemmin, bolsevikkien noustua valtaan kysymys tunnetusti sai laajakantoisen merkityksen eli mistä diktatuurista lopulta on kysymys, proletariaatin diktatuurista, mitä se sitten merkinneekään, vaiko puolueen diktatuurista, joka on paljon yksinkertaisempi sekä määritellä että toteuttaa kuin abstrakti proletariaatin diktatuuri.

Tämäntyyppisten pohdintojen jälkeen jouduin kysymään mikä oli Marxin ja Engelsin suhtautuminen kysymykseen puolueesta tai puolueista. Jo saavuttamani ”esiymmärryksen” perusteella tiesin, että kysymys on perin kompleksinen, koska mitään esim. jossain teoksessa esitettyä teoriaa työväenluokan puolueesta Marxin ja Engelsin tuotannossa ei — vrt. Leninin Mitä on tehtävä — ei ole. Toinen seikka, joka sai minut kiinnostumaan aiheesta oli se, että sitä ei juuri aikaisemmin ole tutkittu. Aiheesta on lännessä julkaistu tietääkseni kolme artikkelia ja eräs tasoltaan heikko saksalainen väitöskirja.² Tietysti tätä kysymystä on laajassa Marx-tutkimuksessa mo-

neen kertaan sivuttu ja käsitelty samoja asioita, jotka tässäkin yhteydessä nousevat esiin, mutta varsinaista työväenluokan puolue- ja organisaatioproblematiikasta liikkeelle lähtevää seikkaperäistä Marx- tutkimusta ei ole tehty. Itäeurooppalainen tutkimus aiheesta on ideologiasidonnaista siinä mielessä, että tehtäväksi asettuu sen osoittaminen, kuinka ”Marx ja Engels laskivat perustan”, josta Lenin ”kehitti” oppia edelleen ja kuinka sitten itäeurooppalaisissa yhteiskunnissa toteutetaan Marxin, Engelsin ja Leninin opetuksia. Tämmöisestä aksioomasta lähtevä tutkimus on luonteeltaan apologeettista sekä hyökkäävän poleemista.³ Tieteellisen tutkimuksen lähtökohdista ei kuitenkaan voi olla minkään olemassaolevan käsityksen osoittaminen oikeaksi Marxin avulla. Tehtävä on sen sijaan selvittää Marxin ja Engelsin puoluekäsitykset historiallisissa yhteyksissään.

Tulemme tässä kysymykseen lähestymistavasta. Historiallinen lähestymistapa ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen, vaan aivan toisenlainen lähestymistapa on eräissä Marx-tutkimuksissa yleinen. Nimitän sitä tässä paremman ilmauksen puutteessa strukturalistiseksi. Etienne Balibar, Louis Althusserin oppilas ja työtoveri on kirjoittanut artikkelin Marxin puoluekäsityksestä, joka edustaa tätä lähestymistapaa. Balibarin mukaan Marxilla on kaksi käsitystä puolueesta: 1) käsitys olemassa olevista työväen organisaatioista, 2) käsitys siitä, millainen puolueen tulee olla sen historiallisen tarkoituksen kannalta — tuo historiallinen tarkoitus on proletariaatin valtaama poliittinen valta.

Puolue liittyy Balibarin Marx-tulkinnan mukaan oleellisesti käsityksiin valtiosta, joita käsityksiä Marxilla olisi kaksi. Ensimmäisen valtiokäsityksen mukaan valtio on yhteiskunnan mystifioitu ilmaus (*representation*). Vallankumouksellinen puolue on yhteiskunnan demystifikaatiota, joka on tendenssiltaan identtinen riistetyn luokan kanssa ja määrittää sen vallankumouksellista tulemistä. Riistetty luokka muuttaa itsensä autonomiseksi puolueeksi olemassaolevan järjestelmän puitteissa ja sitten vallankumouksessa lopettaa itsensä ja luokat yleensä sekä kumoaa valtion ja yhteiskunnan erillisyyden. Luokka muodostaa myös ammattiyhdistysorganisaation, mut-

ta se ei ole puolueen muodostumisesta mitenkään erillinen, vaan luokan ja siten puolueenkin konstitutioitumisen momentti.

Puolue ei ole Balibarin mukaan edustuksellinen suhteessa proletariaattiin, koska kyse on proletariaatin tendenssistä konstituoitua vallankumoukselliseksi; on siten poissuljettua, että puolue olisi delegoitu organisaatio tai proletariaatin edustaja valtiossa. Näin ollen, Balibar tähdentää, Marx ja Engels itse asiassa hylkäsivät ja sulkiivat pois sekä II ja III internationaalin puoluemallit, joissa kutakin yhteiskuntaluokkaa edustivat niiden poliittiset puolueet.

Balibar siis luonnosteleo eräänlaisen ideaalisen kommunistisen puolueen kuvan. Hän perusteleo sitä yhdellä ainoalla Marx-sitaatilla, kuuluisalla kohdalla *Kommunistisesta Manifestista*, jossa todetaan, että kommunistit eivät ole mikään erillinen puolue muitten työväenpuolueitten vastakohtana, vaan edustavat koko työväenluokan liikettä, mutta ymmärtävät muuta proletaarista joukkoa paremmin proletaarisen liikkeen edellytykset, kulun ja yleiset tulokset. Toinenkin viittaus Marxiin tosin on, kuuluisaan toteamukseen siitä, että työväenluokka ei muodosta pelkästään luokkaa sinänsä, vaan muodostuu asemastaan tietoiseksi luokaksi itselleen.

Ainoa viittaus historiallisiin olosuhteisiin on Balibarilla toteamus siitä, että *Manifestin* em. ajatus merkitsisi synteesiä chartismista ja blanquismista, edellinen oli työväen joukkoliike, joka kuitenkin alisti luokkapoliitiikan ”pikkuporvarilliselle demokratismille”, blanquismi taas merkitsi ideologista etujoukkoa, joka ylitti demokratismia, mutta eristi itsensä lahkolaisuuteen ja vallankaappaustaktikkaan.

Kysymyksessä on epähistoriallinen ja jokseenkin mielivaltainen konstruktio. Balibar ei vaivaudu kysymään keitä tarkoitetaan *Kommunistisessa Manifestissa* ”kommunisteilla”, jotka etujoukoksi julistetaan. Kysymyksessä ei ole mikään organisaatio, vaan puolue tarkoittaa samoin ajattelevien tai ainakin suunnilleen samoin ajattelevien joukkoa. Edustuksellisuudesta tai ei-edustuksellisuudesta valtion puitteissa ei todeta yhtään mitään, koko kysymystä ei edes aseteta tällä tavoin. Ja kaikkein huikkein johtopäätös on se, että Marxin ja En-

gelsin kommunistinen puolue olisi ollut heille joku synteesi chartismista ja blanquilaiisuudesta. Tälle käsitykselle ei löydy kerrassaan mitään perustaa Marxin ja Engelsin senaikaisista kirjoituksista. Miten heillä olisi tällainen synteesi voinut olla mielessä, kun he kuitenkin odottivat kovasti suuria tekoja chartisteilta vielä 1850-luvun alussa, nimittäin yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden saavuttamista, nousua valtaan ja yksityisomaisuuden hävittämistä.

Balibarin mukaan Marxilla on myös toinen valtiokäsitys: valtio on apparaatti, johon keskittyvät keinot, jolla porvaristo pitää yllä herruuttaan. Työväenluokka asettaa sitä vastaan toisen apparaatin: tähän tähtäsivät I Internationaalin Lontoon konfrenssein ja Haagin kongressin päätöslauselmat: on luotava muista puolueista erillinen puolue. Tässä puoluekäsityksessä puolue ja ay-liike ovat erillisiä organisaatioita. Puolue on siis luonteeltaan apparaatti kuten valtiokin, se ei ole ideaalinen ”tietoisuus-puolue”, tosin se on antivaltio, koska sillä ei ole byrokraatiaa, ei poliisia jne., vaan sen auktoriteetti on puhtaasti moraalista.

Balibarin johtopäätös on se, että Marx ei kyennyt ylittämään horjumista olemassaolevien organisaatioiden ja kommunistisen puolueideaalin välillä. Hän ei osannut asettaa kysymystä puolueen ideologiasta, joka ideologia Balibarin mielestä tulisi olla ei-ideologia, puhdas tiede, vastakohtana sosialidemokraattisille ja kommunistisille (siis ko. olemassaolevien puolueitten) ortodoksioille.

Kuten havaitaan, on tällainen tarkastelu täysin epähistoriallista siinä mielessä, että siinä ei mitenkään aseteta kysymystä siitä, millaisia olivat työväenluokalle ja -liikkeelle asettuvat haasteet eri aikoina ja mitkä olivat sen mahdollisuudet eri maissa ja eri aikoina vaikuttaa politiikassa. Tämä epähistoriallisuus tekee mahdottomaksi ymmärtää Marxin ja Engelsin puoluekäsityksissä tapahtuneita muutoksia, sillä Marx ja Engels eivät suhtautuneet todellisuuteen ”strukturealistisesti”, todellisuus ei heille ollut mitään ideaalityyppien todellisuutta, vaan reaalisia ihmisiä sosiaalisissa yhteyksissään ja muutoksen mahdollisuuksia. Heidän puoluekäsityksensä määräytyi-

vät todellisuuden konkreettisesta analyysistä ja ne sen seurauksena olivat kaikkea muuta kuin ideaalisia, päin vastoin ne olivat hyvin pragmaattisia. Juuri tuo todellisuus ja sen analyysi tulee tutkimuksen reprodusoida, mistä seuraa se johtopäätös lähestymistavan suhteen, että sen tulee olla loppujen lopuksi "tavanomainen" historiallinen lähestymistapa. On toisin sanoen kuvattava Marxin ja Engelsin poliittinen toiminta ja seurattava sitä, miten heidän käsityksensä puolueista tuon toiminnan käännteissä muokkautuivat ja kehittyivät.

Lähestymistavan valintaan liittyy kysymys tutkielman jäsenyyksestä. Kun valitaan lähestymistapa, jossa seurataan jonkun asian kehitystä, niin luontevinta on jakaa kehitys joillakin sisällöllisillä perusteilla ajanjaksoihin. Puoluekäsitysten tarkastelu voidaan jakaa periodeihin käyttäen kriteerinä Marxin ja Engelsin poliittisen toiminnan eri kehitysvaiheita. Silloin saadaan seuraavat periodit: 1) nuori Marx ja Engels 1842—47 (he olivat mukana poliittisessa toiminnassa, mutta eivät varsinaisissa poliittisissa organisaatioissa), 2) kommunistien liiton kausi 1847—52, 3) Marx ja Engels organisaatioitten ulkopuolella 1852—64, 4) I Internationaalin kausi 1864—72 ja 5) työväenpuolueitten muodostumisen kausi 1872—1883 (—1895). Osittain menevät periodit 3, 4 ja 5 päällekkäin sikäli, että Saksassa perustettiin ensimmäinen moderni työväenpuolue 1863, mutta käytännössä tästä ei ole suurta haittaa sillä joka tapauksessa kansallisten puolueitten merkitys korostui vasta 1870- ja 1880-luvuilla.

Eräissä saamissani suusanallisissa kritiikeissä tämä periodisointi on leimattu mielettömäksi ja esitetty, että periodisointi sen sijaan seuraisi dialektiikan kehittymistä. Tarkemmin en ole saanut tietää mitä tämä tarkoittaa ja minkälaiseen periodisointiin se johtaisi. Mutta tietysti Marxin kehitystä voidaan periodisoida toisenlaistenkin kriteerien perusteella. Niinpä V. S. Vygodski jakaa Marxin periodeihin seuraavasti: 1) 1843—49, 2) 1850—63 ja 3) 1863—83.⁴ Vygodskin aiheena on Pääoman syntyhistoria ja siihen tämä periodisointi istuu hyvin: ensimmäinen periodi on Marxin talousteorian kehittymisen esihistoriaa, toinen periodi on Marxin talousteorian luomisjakso, silloin Marx kehitti sitten Pääomassa esitetyt kategoriat

arvosta, lisäarvosta jne. Kolmatta periodia Vygodski nimittää Marxin taloudellisen teorian loppusilaukseksi. Vygodskin periodisointi vaikuttaa ilmeisen pätevältä. Mutta selvää on, että se sopii vain Marxin ekonomiakritiikin kehityksen tutkimukseen eikä sitä mitenkään voi soveltaa hänen poliittisen toimintansa tutkimuksessa, seikka, joka muuten sekin todistaa, miten ekonomiakritiikki ja poliittinen toiminta — ja jälkimmäiseen liittyen sitten käsitykset työväen organisaatioista ja puolueista — ovat toisistaan varsin erillisiä sfäärejä.

Kolmas tutkimusongelma liittyy käytettävien käsitteitten määrittämiseen. Tässä tutkielmassa ongelmallisoin on itse käsite puolue. Tutkimuksen kohteena olevalla ajanjaksolla syntyivät nykyaikaiset puolueet, joilla tarkoitan valtiolliseen politiikkaan osallistuvia ja vaikuttavia verraten keskitettyjä, liittomuotoisia poliittisia organisaatioita. Mutta puolueita oli olemassa jo ennen puolueita.⁵ Jo Rheinische Zeitungissa Marx julisti, että ilman puolueita ei ole kehitystä eikä edistystä. Tuolloin puolueet kuitenkin olivat vain mielipidesuuntia, joilla ei ollut minkäänlaista organisaatiota. Kun Marx ja Engels sitten 1844 tunnustautuivat kommunisteiksi ja ryhtyivät puhumaan kommunistisesta puolueesta, ei silloinkaan ollut olemassa mitään organisaatiota, vaan puolueella viitattiin samoin ajatteleviin.

Nykyaikaisilla liittomuotoisilla puolueilla voidaan nähdä neljäntyyppisiä edeltäjiä. Niitä ovat 1) jo mainittu mielipidesuunta, 2) poliittiset kerhot — niillä ei ole varsinaista organisaatiota, vaan kysymyksessä ovat informaaliset keskustelutilaisuudet, jotka kuitenkin ovat enemmän tai vähemmän säännöllisiä; Saksan ns. kommunistiset klubit 1840-luvun puolivälissä ovat esimerkki tällaisista, 3) poliittinen joukkoliike, jolla jo on jonkinlainen, mutta löyhä organisaatio, esimerkkinä chartismi, 4) pikkuryhmät ja salaseurat, joilla on organisaatio, mahdollisesti hyvinkin hierarkkinen, mutta jäsenmäärä on pieni eivätkä pikkuryhmät osallistu valtiolliseen politiikkaan. — Kaikki nämä tyypit tulevat esille tutkittaessa Marxin ja Engelsin suhtautumista puolueisiin ja oman probleemansa muodostaa vielä I internationaali, joka kansainvälisenä järjestönä, jossa keskeisesti oli mukana myös ammattiliittoja, ei sovi mi-

hinkään edellämainittuun kategoriaan. Tästä johtuu, että olen päätenyt nimeämään tutkimukseni ”Marxin ja Engelsin käsitykset työväenluokan poliittisista organisaatioista ja puolueista”.

Tutkimustehtävä on siis selvittää Marxin ja Engelsin puoluekäsitykset historiallisissa yhteyksissään. On siis, kuten edellä totesin, kuvattava Marxin ja Engelsin poliittinen toiminta, mikä käytännössä merkitsee varsin pitkälle erilaisten kamppailujen taustojen selvittämistä ja sen tarkastelemista miten eri osapuolet, erityisesti tietysti Marx ja Engels, näissä kamppailuissa käyttäytyivät. Tämän avulla, ja vain tämän avulla tulee mahdolliseksi johtaa joitakin yleisiä periaatteita, joita Marx ja Engels poliittisessa toiminnassaan noudattivat, enemmän tai vähemmän tietoisesti. Tällöin mm. havaitaan heidän kielteinen suhtautumisensa johtohenkilöitten roolin korostamiseen, pyrkimys usein pysytellä harmaana eminenssinä, usein esiin tuleva liikkeen sisäisen pluralismin ja demokraattisten menettelytapojen korostaminen. Näin voidaan tehdä johtopäätöksiä sen suhteen, miten Marx ja Engels suhtautuivat tärkeisiin periaatteellisuontoiisiin kysymyksiin, mm. siihen, mikä rooli puolueella mahdollisesti olisi siirtymävaiheessa vai tarvitseeko sillä olla mitään roolia. Tätä kautta päästään tarkastelemaan mm. sitä kysymystä, mikä lopulta on Marxin poliittisen ajattelun ja anarkismin suhde, jolloin tullaan siihen johtopäätökseen, että ne ovat hyvin lähellä toisiaan. Voidaan myös esittää kysymys oliko Marx ns. avoimen yhteiskunnan kannalla. Tämä K. R. Popperin⁶ termi on ideologiarasitteinen, mutta yhdyin Maurice Cornforthin Popperkritiikissään esittämään mielipiteeseen, että Popperin terminologia on hedelmällinen myös marxilaisen tarkastelun kannalta.⁷ Avoin yhteiskunta tarkoittaa tällöin sellaista, jossa yksilölle ei aseteta esteitä kehittää kykyjään ja persoonallisuuttaan niin pitkälle kuin mahdollista, yhteiskunnalliset institootiot ovat niin järjestetyt, että niitä voidaan yhteiskunnan jäsenten toimesta muuttaa ja kehittää, niin että yksilöt voivat elää täydemmin ja vapaammin. Avoin yhteiskunta edellyttää ”avointa ajattelua”, joka on rationaalista vastakohtana sokeal-

le uskolle dogmeihin. Suljettu yhteiskunta, ja ajattelu on tietysti avoimen vastakohta. Esimerkiksi Pariisin kommuunia koskevien Marxin kirjoitusten tarkastelu tuo valaistusta tähän kysymykseen.

Näin ollen puoluekäsitusten selvittelyn on mahdollisuus johtaa eräiden tärkeiden ”perimmäisten” yhteiskuntakysymysten äärelle. Mutta vielä on kysyttävä miksi Marx (ja Engels) politiikassa toimi(vat) ja elämäntyönsä teki(vät). Myös tätä kysymystä, Marxin toiminnan peruslähtökohta on nähdäkseni tutkimuksessa tarkasteltava; tuo peruslähtökohta on aivan ilmeisesti Marxin filosofinen visio proletariaatin ja sitä tietä ihmisen emansipaatiosta; on siis selvitetävä mitä tämä emansipaatio Marxilla tarkoittaa.

Tutkimustehtävä siis rajautuu siihen, mikä Marxilla on ”poliittista”, erotuksena ekonomiakritiikistä; emansipaatiokysymys tuo tähän poliittiseen filosofisen ulottuvuuden. Mutta ”koko poliittinen” ei silti ole tutkimuksen kohteena. Marxilla on laajoja nimenomaan poliittisia analyyseja aikansa yhteiskunnista: analyyseja Napoleon III:n Ranskasta, Preussin 1850-luvun taantumuksesta, Englannin sisäpolitiikasta tai vaikkapa Venäjän ekspansio politiikasta. Kaikki tämä on tarkoituksenmukaista rajata pois ja tällöin rajautuu pois myös kysymys Marxin ja Engelsin suhtautumisesta muihin puolueisiin kuin työväenpuolueisiin. Jossain määrin tätä aihetta tosin on välttämätöntä tarkastella tutkielman alkuosassa, jolloin selvitetään sitä, mitä ns. nuori Marx puolueella tarkoitti. Mutta muutoin tämä alue jää tarkastelun ulkopuolelle siitä syystä, että sillä ei ole mitään elimellistä yhteyttä käsityksiin nimenomaan työväenluokan puolueista ja poliittisista organisaatioista. Jos vaaditaan, että kun tutkielman nimessä esiintyy ”käsitys puolueista”, niin kaikkia mahdollisia käsityksiä kaikista mahdollisista puolueista täytyy silloin tarkastella, niin kriteeriksi asetetaan tällöin täysin ulkokohtainen, muodollinen seikka. Muut puolueet kuuluvat Marxin ja Engelsin ajattelussa tavallaan kokonaan eri sfääriin kuin työväen puolueet ja organisaatiot. olen sitä paitsi todennut, että varsin usein Marxin ja Engelsin lausunnot jostain toryista tai whigeistä, legitimisteistä ja orleanisteista jne. ovat propagandistisia eivät-

kä mielenkiintoisia ainakaan siitä näkökulmasta, jonka olen valinnut.

Jäljellä on vielä tutkimustehtävän tarkempi määrittäminen, so. niiden kysymysten esittäminen, joihin vastauksia tutkimuksessa etsitään. Niitä ovat 1) mikä oli niitten organisaatioitten ja puolueitten organisatorinen rakenne, joiden toimintaan Marx ja Engels osallistuivat tai vaikuttivat; tällöin nousevat esiin kysymykset sentralismista, pluralismista ja esim. Kommunistien liiton kohdalla (liittyen erityisesti Kommunistiseen Manifestiin) kysymys etujoukosta, mitä se Marxilla tarkoitti, 2) kysymys liittolaispolitiikasta, erityisesti kysymys liitosta porvarillisten demokraattien kanssa; Marxhan ryhtyi tällaista liittolaispolitiikkaa harjoittamaan jo Brysselissä 1847, sitten 1848—49 vallankumouksessa hän meni niin pitkälle, että vastusti työläisten itsenäistä esiintymistä, koska ei katsonut ajan olevan kypsän ja sen sijaan kannatti ”roikkumista demokraattien takinliepeessä” käyttäkseni Suomen nykyisestä politiikasta tuttua sanontaa, sitten teki itsekritiikin; myöhemmin eräs kiistanaihe lassallelaisten kanssa oli, onko porvaristo yhtä ainoaa taantumuksellista joukkoa, 3) kysymys joukkojen ja johdon suhteesta työväen poliittisessa organisaatiossa ja tähän liittyen vielä kysymys siitä, miten Marx ymmärsi oman asemansa tässä organisaatiossa; sekä Kommunistien liitto, että I internationaali tarjoavat mielenkiintoista aineistoa näiden seikkojen tutkimiseen, 4) kysymys työväen organisaation ja puolueen julistamasta poliittisesta linjasta ja puolueiden ohjelmista, miten Marx ja Engels suhtautuivat niihin liittyviin kysymyksiin; todettakoon, että usein ankarasta polemiikista huolimatta (esim. Gothern ja Erfurtin ohjelman arvostelut, varsinkin edellinen) suhtautuminen oli varsin joustavaa ja pragmaattista, 5) kysymys puolueen osallistumisesta parlamentaariseen politiikkaan, millainen strategia tulee parlamentissa omaksua ja tähän liittyen laajemminkin kysymys Marxin suhtautumisesta reformeihin, 6) kysymys puolueen mahdollisesta roolista siirtymävaiheessa; vaikuttiko esim. Pariisin kommuuni jotenkin Marxin puoluetta koskeviin arvioihin ja 7) kysymys työväen organisaatioitten ja puolueitten sisäisistä erimielisyyksistä; I internationaalien konfrontaatiot, jois-

sa Marx ja Engels varsinkin Bakuninin ryhdyttyä vaikuttamaan internationaalissa olivat yhtenä osapuolena, ovat eräs keskeinen tutkimuskohde; sittemmin suhtautuminen Saksan puolueen monimutkaisiin kuvioihin, joissa Marx ja Engels eivät suoranaisesti olleet ”osapuolena” on myös yksi laaja kohde.

Eräs mielenkiintoinen seikka on se, että kun Marxilla ja Engelsillä voidaan erottaa erilaisia puoluekäsityksiä (esim. käsitys etujoukkoryhmästä, käsitys joukkopuolueesta), niin nämä erilaiset puoluekäsitykset säilyvät ikäänkuin kerroksittain, mikä käy ilmi siinä, että I internationaalien jälkeen alkaneella työväenpuolueitten muodostumisen kaudella Marx ja Engels saattoivat suositella varsin erilaista organisaatiotyyppiä eri maihin riippuen siitä minkälaiseksi he analysoivat tuon maan proletariaatin kehitysasteen. Selvästikin nimenomaan Engelsille muodostui myöhäisinä vuosinaan Saksan puolue esikuvaksi kaikille muille maille, esikuvaksi, jota tulisi seurata. Kuitenkin hän otti huomioon realistisesti olosuhteet eri maissa ja saattoi esim. suositella olemassaolevan työväen organisaation, USA:n pikkuisen emigranteista koostuvan sosialistisen puolueen lakkauttamista siitä huolimatta, että puolueen johtomiehet julistivat olevansa Marxin oppien seuraajia.

Eräs keskeinen tulos tutkimuksesta on, se todettakoon lopuksi, Marxin ja Engelsin puoluekäsitysten pragmaattisuus. Kaikenlainen dogmaattisuus ja doktrinäärisyys oli heille työväen järjestäytymiskysymyksissä vierasta. Tämä Marxin ja Engelsin oma asennoituminen näihin kysymyksiin nähdäkseen on hedelmällinen ohjenuora myös näiden asioitten tutkimukselle.

VIITTEET

- 1 Jukka Paastela, Käsitys proletariaatin diktatuurista sosialistisessa teoriassa Ranskan vallankumouksesta Venäjän vallankumoukseen. Tampereen yliopisto. Poliittikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia N:o 35/1974.
- 2 Etienne Balibar, 'Marx, Engels et le parti révolutionnaire', La Pensée 201 (1978), ss. 120—135. Monty Johnstone, 'Marx and Engels and the Concept of the Party',

The Socialist Register. A Survey of Movements & Ideas 1967, ss. 121—158. Maximilien Rubel, 'Remarques sur le concept de parti prolétarien chez Marx', teoksessa Rubel, Marx critique du marxisme, Paris, 1974, ss. 183—192. Ulrich Haufschild, Partei und Klasse bei Marx und Engels. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der philosophischen Fakultät der Johann Wolfgang Goethe-Universität. Frankfurt am Main, 1965.

- 3 Itäeurooppalaisesta kirjallisuudesta ks. esim. Horst Bartel und Walter Schmidt, 'Zur Entwicklung der Auffassungen von Marx und Engels über die proletarische Partei', teoksessa Marxismus und deutsche Arbeiterbewegung. Studien zur Sozialistischen Bewegung in letzten Drittel des 19. Jahrhunderts, Berlin 1970, ss. 7—102. Luku 'Die revolutionäre Partei als Verkörperung der Einheit von wissenschaftlicher Weltanschauung und Arbeiterbewegung. Zu Entstellungen der Parteauffassung von Marx und Engels und zur angeblichen Vieldeutigkeit des Marxismus' teoksessa Rolf Bauermann, Karlheinz Geyer und Elmar Julier, Das Elend der "Marxologie". Eine Auseinandersetzung mit Marx—Engels—Verfälschungen, Frankfurt am Main, 1975, ss. 137—188.
- 4 V. S. Vygodski, Miten Marx teki suuren keksintönsä. "Pääoman" syntyhistoria, Helsinki 1976, ss. 8—15.
- 5 Marx—Engels-tutkielmani esityönä olen valmistanut tutkielman Puolueet ennen puolueita. Puolueet ja puoluekäsitteet historiallisena ilmiönä antiikin Kreikasta nykyaikaisen puoluelaitoksen muodostumiseen. Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia no 77/1984.
- 6 K. R. Popper, Avoin yhteiskunta ja sen viholliset, Helsinki 1974.
- 7 Maurice Cornforth, The Open Philosophy and the Open Society. A Reply to Dr. Karl Popper's Refutations of Marxism, New York 1976 (3. painos, 1. Painos ilmestynyt 1968).